

ASPECTE PRIVIND TOPICA SUBIECTULUI ÎN LIMBA ROMÂNĂ VECHE (SECOLUL AL XVI-LEA)

OBSERVATIONS SUR LA POSITION DU SUJET EN ANCIEN ROUMAIN
(LE XVIE SIÈCLE)

(Résumé)

Cette étude de syntaxe diachronique s'appuie sur la position du sujet en ancien roumain, précisément dans des textes originaux et des traductions du XVIe siècle. L'auteur a analysé séparément la position du sujet dans la proposition principale et dans la proposition subordonnée.

Cuvinte-cheie: subiect, topica, antepoziție, postpoziție, tematizare, grup nominal.

Mots-clés : sujet, ordre des mots, antéposition, postposition, thématisation, groupe nominale.

Lucrarea își propune să stabilească principalele aspecte privind topica subiectului în limba română veche, mai precis în texte reprezentative din secolul al XVI-lea, incluzând atât lucrări originale (*Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea*, *Texte românești din secolul al XVI-lea*), cât și traduceri (*Tetraevanghelul (1561)*, *Liturghierul (1570)*, *Pravila ritorului Lucaci (1581)*, *Palia de la Orăștie (1581–1582)*, *Carte cu învățătură (1581)*, *Floarea Darurilor (1592-1604)*).

Vom analiza separat topica subiectului în propoziția principală și în subordonată, preferințele și restricțiile de topică fiind diferite. În propoziția subordonată, vom urmări, de asemenea, separat subordonatele conjuncționale necircumstanțiale și subordonatele circumstanțiale, iar în propozițiile conjuncționale necircumstanțiale vom urmări topica în funcție de complementizator. Propozițiile subordonatele circumstanțiale au un alt statut față de cele conjuncționale, în propozițiile necircumstanțiale tipul de conectori (*că, să, de, cum, cum că, ca să*) influențând direct topica subiectului.

1. Topica subiectului în propoziția principală

Topica subiectului în propoziția principală este liberă (S-V / V-S), destul de asemănătoare cu cea din limba română actuală, antepunerea sau postpunerea depinzând de anumite condiții morfosintactice și de parametri stilistici.

Vom analiza separat antepunerea și postpunerea subiectului față de verb.

1.1 Antepunerea subiectului

Antepunerea este mai frecventă în propoziția principală (81%), fără a fi o trăsătură definitorie a acestei perioade. Poziția preverbală a subiectului domină atât în principală, cât și în subordonată, dar este mai frecventă în propoziția principală.

Accesul unui actant la poziția de subiect în principală și așezarea lui preverbală sunt controlate atât sintactic, cât și textual-pragmatic.

- Restricții pentru antepoziție

Apare obligatoriu antepus subiectul din enunțurile interogative parțiale, când grupul interogativ *wh-* face parte din grupul nominal al subiectului, indiferent dacă interogativul este centru de grup (1a, b) sau subordonat (1c, d):

- (1) a. **Cine** amu sunt împrejurul lui? CC² 13
- b. **Cine** va vedea mortulu înviatu, și să nu se veselească? CC², 31
- c. **Care muiare** are zeace drăghici de va piarde una nu va aprinde lumânarea și va mătura casa și va căuta bine până va afla? CT, 154^v
- d. **Care rob** poate a doi domni lucra? CT, 157^r

- Preferințe pentru antepoziție

Se observă, în toate textele analizate, că în propozițiile principale preferința pentru antepoziție apare mai accentuată în cazul subiectului exprimat prin pronume personal:

- (2) *Ce-ți va fi voie, eu ți voi face.* DÎ, XXXII, 128
Iară după giudețul patriiarhului lui Mihail o fată a unui Ion de se va tâmpla și o nepoată de sor a muieriei lui cu doi frați el gice se se împreuneadze. Prav. 1581, 278^v

Și *ei încă*, aorea înoată, cându vremea au fără valuri și linu. CC², 56

De remarcat faptul că în exemplul *d.* - verbul *a zice*, care de foarte multe ori cere un subiect postpus, aici are un subiect antepus, trecând astfel în poziție de Focus.

Subiectele articulate (3a-d) în raport cu cele nearticulate (3e) se întâlnesc mai des antepuse (subiecte tematizate):

- (3) a. **Moșia** au fostu a me, jumătate dintr-o fune. DÎ, II, 97
- b. **Preutul** să cădească steaoa, să o puie spre sfânta pâine. CL, 7^v
- c. **Fiiulu** e întru tatăl și **duhul** întru fiiul. Prav. 1581, 190^v
- d. **Diacul** de va curvi, popă nu va fi. Prav. 1581, 206^r
- e. **Focu** înaintea lui aprinde-se-va și împrejurulu lui bură mare. CC², 37

Atunci când propoziția principală începe cu conjuncția „e” (< lat. *et*) subiectul este întotdeauna antepus. În comparație cu conjuncția *și*, care atrage atât subiecte antepuse (4b), cât și postpuse (4c), atunci când apare conjuncția

arhaică *e*, subiectul din principală este obligatoriu antepus (4a). Astfel în CL apar 4 subiecte antepuse și 9 postpuse în propoziții principale care încep cu conjuncția *și* și 11 subiecte în propoziții care au frontal conjuncția *e*, toate antepuse:

- (4) a. *E preutul să blagoslovească el.* CL, 2^r
 b. *Și popa să ia aerul să-l puie pe cel umăr stâng al diaconului.* CL, 26^r
 c. *Și să fie mila marelui Domn.* CL, 34^v

Am întâlnit în PO o construcție care încalcă regula cazului, și anume subiectul nominal însoțit de prepozițiile partitive *de* și *den*, aceste prepoziții impunând subiectului cazul acuzativ. În poziția subiectului găsim grupul prepozițional antepus:

- (5) *Den paseri după fealiul for, den vite după fealul lor și den toți viermii pre pământ după fealiul lor și de toate să între la tine câte doao, cum să rămâne vii.* PO, 29

Si de tot fealul din jigăni, ce iaste cu tine de tot trupul, de pasări, de dobitoc și de tot fealul de viermi carii se trag pre pământ, să iasă cu tine. PO, 33

În ambele exemple identificăm subiect multiplu antepus, regentul nominal fiind eliptic. Construcțiile în care regentul nominal al sintagmei partitive este eliptic sunt înregistrate în toată perioada veche, începând cu cele mai vechi texte românești. Ca atare, grupul prepozițional având drept cap prepoziția partitivă „avansează” direct la poziții argumentale (Pană Dindelegan 2012: 195).

Subiecte izolate sintactic

Ridicarea unui subiect și așezarea lui într-o poziție frontală, izolată sintactic și prozodic, are rațiuni discursive de focalizare. În general acest fenomen este frecvent în limbă, mai ales în aspectul ei oral (GO 2013: 118). Am întâlnit astfel de exemple mai ales în operele traduse:

- (6) *Și tu, fecior proroc, de sus chema-te-veri.* CT, 114^r
Și tu, Capernaum, ce până în ceri înalți-te până la ad deștinge-veri. CT, 140^v
Cum tu, jidov ești, de la mine ceri să beai? CT, 188^r

Efectul avansării și al izolării la stânga se poate asocia și cu alte fenomene de oralitate, cum ar fi anacolutul:

- (7) *Popa sau preuteasa, de va muri unul de ei, nu se cade popeei să se însoare, nice preuteasa să se mărite.* Prav 1581, 207^r

1.2 Postpunerea subiectului

- Preferințe pentru postpunere

Se observă o anumită preferință pentru postpunerea subiectului în propoziția principală atunci când formele verbale, cel mai adesea perfectul compus și viitorul, apar inversate (auxiliarul precedă verbul propriu-zis). Aceste forme sunt frecvente în limba română veche (Pană Dindelegan 2003: 139).

În DÎ, din 20 de ocurențe ale subiectului unei forme verbale inversate, 3 sunt subiecte antepuse și 17 sunt postpuse, demonstrând că postpoziția este preferată.

Astfel de forme inversate atrag, dar nu impun, postpunerea subiectului, apărând atât cu subiect postpus (8), cât și antepus (9), adesea cu intenția de focalizare:

- (8) *Tipăritu-se-au ceastea doo cărți dentâniu a lu Moisi proroc. Texte, PO, 3^r
Aceasta moșia vândut-am noi de bunăvoia noastră. DÎ, XIII, 106
Feri-va **Dumnedzâu** pre toți pre ceia ce-l iubăsc. Prav. 1581, 239^v*
- (9) *Iară ce va grăi, scrie și faci pentru nevoia noastră giupânul Bruni, noi ține-vom. DÎ, XCII, 183
Iată părintele tău și eu ustenit-am căutând tine. CT, 117^r
Adecă noi lăsat-am tot. CT, 41^v*

Apare postpus subiectul non-agent din construcții impersonale, subiect realizat ca propoziție subordonată subiectivă (10a, b), ca formă nonfinită (10c, e, f) și, rar, ca NP/DP (10g), indiferent dacă structurile sunt matriciale sau reorganizate prin pasivizare:

- (10) a. *Trebuiește omului la toate lucrurile să aibă ferire. Prav. 1581, 236^v
b. Să să știe ce-au făgăduit părinții noștri. DÎ, XXX, 125
c. Nu se cade a o lua vara primare a muiereei mele. Prav. 1581, 226^v
d. Cade-se sâmbata bine a face. CT, 42
e. În sfânta besearecă, mai bine e a grăi 5 cuvinte cu înțeles decât 10 mie de cuvinte neînțelese în limba striină. TEXTE, Catehismul lui Coresi, 2^r
f. Iaca, scoți mine astădzi den fața pământului și-m[i] va fi mie a m-ascunde de fața ta. PO, 23
g. Cădzu greu această beseadă lui Avraam de pre feciorul lui. PO, 67*
- Există și excepții în cazul subiectului verbelor sau construcțiilor impersonale, când subiectul este antepus (11), confirmând preferința și nu obligativitatea pentru postpunere:
- (11) *Să te veselești și să te bucuri cade-ți-se. CC², 22*

Numai ce apără leagea până a șeasa spiță, că gice că fata frăține-mieu sau a soro-mea, a mi-o lua muiare nu mi se cade. Prav. 1581, 257^r

Structurile de tipul [XP-V-S], în care verbul (V) este precedat de un element topic (XP), dislocat la stânga, și este urmat de subiect (S), apar frecvent în corpusul studiat. În exemplele următoare, grupurile dislocate la stânga sunt, cel mai probabil, focalizate:

- (12) a. *Așa amu lăsatu eu cu sufletul miu la moartea mea. DÎ, XIV, 107
b. Cum mi-eu venit solii din țara Moscului de la împăratul, cum să-mi dea 10 000 talere. DÎ, XXXII, 129
c. Nu făcuși drept cu mine, eu ded lângă tine shujnica mea și aceasta vâzând că e târoasă, nemică sunt eu către ea. PO, 52*

Un procent foarte mare din numărul subiectelor postpuse din principală îl reprezintă subiectele care apar în enunțurile construite cu verbe din clasa *dicendi*. Verbul *dicendi* poate apărea în enunțuri parantetice (incidente) cu

subiect obligatoriu postpus (13), dar și în construcții propriu-zise și, în acest caz, subiectul ocupă atât o poziție preverbală, cât și una postverbală (14):

(13) *Iarră de se va tâmpla a fi această nuntă, gice leage, se se despartă și mai vârtos se se pocăiască.* Prav. 1581, 221^v

Si ruda ta să nu urăști, zise Domnulu. CC², 52

(14) *Și încă iarași grăiaște David.* Texte, 565

Că gice și leagea, sora-și născută din curvă nimerile nu va lua. Prav. 1581, 260^r

O construcție specifică secolului al XVI-lea este postpunerea cliticului reflexiv pasiv sau clitic reflexiv obligatoriu care atrage postpunerea subiectului fără să o facă obligatorie (vezi ex. (17) – Subiect antepus). Astfel în textul PO, 78% dintre ocurențe sunt cu subiecte postpuse și 22% cu subiecte antepuse, această statistică demonstrând că este preferată postunerea subiectului în enunțuri cu clitic reflexiv postverbal.

De remarcat că se înregistrează subiecte postverbale atât în construcții verbale cu clitic reflexiv pasiv – impersonal (cu agentul neexprimat) - (15), cât și în construcții cu verbe reflexive obligatorii (16):

(15) *Scie-se și aceasta dup-acea cum au ales Domnedzeu Avraam.* PO, 4

Da-se-va omului ce va face rodul lui. CT, 46^v

(16) *Unuia nume Fison, acela ce încungiură tot pământul Hevilatului și acolo află-se aur.* PO,16

Ivi-i-se lui ingerul Domnului. CT, 110^v

Căi-se el că au făcut pre om spre pământ. PO, 27

Rar, se constată posibilitatea subiectului unei forme verbale cu clitic reflexiv postus de a se afla preverbal și nu neapărat cu rol de focalizare (17):

(17) *Până când păcătoșii laudă-se?* CC², 32

Necurații către tine întorcu-se. CL, 10^r

Iată ingerul Domnului ivi-se în somn. CT, 2^r

2. Topica subiectului în subordonată

În propoziția subordonată este frecventă antepunerea subiectului, cu 67% din ocurențe, dar, în comparație cu frecvența antepunerii din principală (81%), în subordonată se observă o scădere a numărului de situații de antepunere în favoarea postpunerii, poziția subiectului în subordonată fiind constrânsă suplimentar, în funcție de tipul de conector ales.

2.1. Relativele

2.1.1. Relative subiect.

Subiectiva relativă, cu relativ subiect obligatoriu preverbal, apare în majoritatea cazurilor antepusă (18a-d), rar întâlnim câte un exemplu cu subiectivă relativă postpusă (18e, f):

(18) a. *Cine nu va ceti acealea scripturi nemică slavele lui Domnedzeu nu poate ști.* PO, 7

- b. *Cine va piarde om cu otravă, post 7 ai, închinăciuni 150.* Prav. 1581, 205^v
- c. *Cine va curvi cu vită, post 6 ai, noi dăm 2 ai.* Prav. 1581, 205^v
- d. *Cine ce va ceare da-i-se-va.* CC², 3
- e. *Deacia să pomenească cine va vrea viii și într-altă prescure morții.* CL, 7^r
- f. *Blastămatu și proclēt să fie dă 318 o(t)cī și de mine cine va sparge pomana a mii(h).* DÎ, XXI, 117

2.1.2. Relative non-subiect

În propozițiile relative, dacă subiectul nu este pronumele relativ, este posibilă atât antepunerea, cât și postpunerea indiferent dacă verbul are sau nu un complement direct (GO 2013:124).

În propozițiile relative cu relativ non-subiect, subiectul apare preponderant postpus (19a-c). Se întâlnesc și situații când subiectul este antepus (19d, e), acesta aflându-se cu precădere într-o ordine marcată de tematizare (într-o poziție de Topic).

- (19) a. *Și șarpele era mai alnic de toate jigăniile pământului carele era făcut Domnul Domnedzeu.* PO, 18
- b. *Și răotate păru Domnului ce făcu aceasta.* PO, 131
- c. *Acesta noo ne va veseli de lucrure și de muncă mânilor noastre pre pământ care au blăstemat Domnul.* PO, 26
- d. *Și puse Domnul pre Cain un semn cum nimea să nu-l ucigă cine va afla pre el.* PO, 23
- e. *Ieși din casa ta afară și din rudele tale și din casa tătâni-tău, pre cel pământ, care eu ție voiu arăta.* PO, 42

2.2. Topica subiectului în propoziții introduse prin complementizatori

Având în vedere faptul că, indiferent de tipul subordonatei conjuncționale-subiectivă, completivă directă, secundară, complementizatorul este cel care impune o anumită poziție a subiectului, am încercat să fac o analiză strictă în funcție de complementizatori.

2.2.1. Topica subiectului în propoziția introdusă de complementizatorul să

Și în limba română veche, complementizatorul *să* impune postpunerea subiectului (20a-c), eliminând posibilitatea Focusului preverbal, cu excepția propozițiilor al căror subiect precedă inclusiv complementizatorul, fiind astfel un subiect antepus (20d):

- (20) a. *Cade-se să fie popa măiestru ca un vraciu.* Texte, PravCoresi, 219
- b. *Așa mă rog mării lui să aib și eu ca acela.* DÎ, XXXIII, 130
- c. *Și zise Avraam lu Lot: rogu-te să nu fie sfadă între mine și între tine, între păstorii miei și între păstorii tăi, că ne sântem frați.* PO, 46
- d. *Vărtos lucru iaste omul să se mărească și să ție curată feție.* FD 1592-1604, 616^r

2.2.2. Topica subiectului în propoziția introdusă de complementizatorul *că*

Complementizatorul *că* atrage o topică liberă a subiectului, admitând atât antepunerea (21a-b), cât și postpunerea subiectului (21c-d):

- (21) a. *Să fie la știre că frate-mieu de naștere și fratele muieriei mele și tată-mieu și maica mea și tatăl muieriei mele și maica, cuscria dintăia-s.* Prav. 1581, 243^v
 b. *Iarăș mărturisim că vama țărâei Moldoveei pururea să înceape dentru august 15 dzile și să ține prespre anu.* DÎ, LXXXVIII, 179
 c. *Cumva să nu dzici tu că nu e păcat că au viat ei așa și-s sfinți.* PO, 8
 d. *Pentru aceaia să nu zicem noi că mare greșală au greșit noao vecinii.* CC², 47

2.2.3. Topica subiectului în propoziția introdusă de complementizatorul *cum*

Complementizatorul *cum* admite o topică liberă a subiectului (antepunere (22a-b), postpunere (22c-d), cu precizarea că atunci când apare în subordonate subiective este antepus (22b):

- (22) a. *Văzu cum Șila ară fi crescut.* PO, 132
 b. *Și fu cum acesta trase-și lăntru mâna.* PO, 134
 c. *Iar năemniculu ... face cum iarăși zice dumnezeesculu Davidu.* CC², 28
 d. *Facem știre mării tale cum au venit egumenul de Bistriță cu cinstită cartea mării tale.* DÎ, CVI, 188

2.2.4. Topica subiectului în propoziția introdusă de complementizatorul *cum că*

Complementizatorul compus *cum că* se comportă asemănător lui *că*, admite atât antepunerea (23a), cât și postpunerea (23b, c):

- (23) a. *Să veți afla ceva greșit pre a ceriului Domnu, cum că el fie adevărătură.* PO, 10
 b. *Prinse și născu un fecior și vădzând cum că ară fi frumos porobocul ascunse-l în trei luni.* PO, 182
 c. *Și vădzură cei țiitori de cinste, carii era dentre feciorii lu Israil, cum că le fu mai rău lucrul.* PO, 194

2.2.5. Topica subiectului în propoziția introdusă de complementizatorul *de*

Singurele situații în care *de* apare cu rol de complementizator este atunci când introduce fie interogative totale transpuse în vorbire indirectă ori subiective (după verbele *a fi* și *a însemna*), având valoare modală ipotetică, fie predicative suplimentare (Sava 2013: 130).

În Gramatica Oxford se precizează că, atunci când o subordonată este introdusă de complementizatorul *de*, acesta nu admite nici subiect antepus,

nici postpus. Însă, în limba română veche, se întâlnesc astfel de construcții, iar subiectul lexical este postpus:

- (24) *Lasă să vedem de va veni **Ilie** să mântuiască el.* CT, 64^v
*Vru să ispitească să vază de va fi **adevăr** și se întoarse înderăt.* FD 1592-1604, 540^r

2.2.6. Topica subiectului în propoziția introdusă de complementizatorii *ca să* / *ca ... să*

Cu toate că în limba actuală nu se mai permite folosirea lui *ca să* în propoziții necircumstanțiale, în limba literară de până acum un secol, *ca să* introduce subordonate necircumstanțiale (Sava 2012: 161). În ceea ce privește topica subiectului, *ca să* se comportă asemenea lui *să* și admite doar postpunerea subiectului:

- (25) *În vremea aceea și după el mearseră năroade multe și vindecă ei toți și conteni lor să nu aiave facă el ca să se izbândească **grățiile** Isaiei.* CT, 24^r

Varianta scindată a complementizatorului *ca să, ca ... să*, specializat pentru topicalizările din subordonată, apare încă din secolul al XVI-lea, cu precădere în operele traduse de diaconul Coresi. În subordonatele introduse prin *ca...să*, subiectul se află întotdeauna intercalat:

- (26) *Credincioși drept chemații rugați-vă ca **Dumnezeu** să miluiască ei.* CL, 21^v

În studiile recente (Sava, 2012: 219), gruparea subordonatoare necircumstanțiale *ca ... să* este reinterpretată dintr-o structură compusă într-una de tipul *ca* + conjunctiv.

2.3. Topica subiectului în propozițiile circumstanțiale

În subordonata conjuncțională cu subiect propriu (condițională (27), cauzală (28), consecutivă (29)), topica este liberă, exceptând situațiile în care subordonatorul este *să*, care impune subiectului topică fixă, în postpoziție. Interesant este că *de* preferă postpunerea, dar admite un subiect antepus în construcții în care subiectul precedă și conjuncția (27c) sau conjuncția este reluată după subiect (27b):

- (27) a. *Vine iară la el la corabie, că **apele** era spre tot pământul și el întinse mâna sa și luo el înlăuntru în corabie.* PO, 32
 b. *De **mireanul** de va bori de beție, post 40 de dzile, de boală 5.* Prav. 1581, 207^v
 c. *Se iară **neștine** de va vrea să facă post curundu, dreptu 10 liturghie, 5 psaltir.* Prav. 1581, 209^r
- (28) a. *Pentru aceeaia noi nu sem legați a le ține că e **Hristos** capul acelora.* PO, 7
 b. *După aceea, eu las toate moșiile mele și toate bucatele și toț țiganii în mâinile Dragnei și ale postel<ni> cului Dimei, că **ei** m-au căutat până la moarte.* DÎ, VIII, 101

- c. *Gios noi nu vom merge, că **acela om** aceasta dzicea noao.* PO, 151
 (29) a. *Derept aceaia va fi arcul meu în nor, cum **eu** să văz și să pomenesc de pre legătura mea de vecie.* PO, 36
*Ni, să pogorâm gios și să turburăm limba lor, cum **niceunul** să înțeleagă beseada altuia.* PO, 41

3. Topica subiectului explicit al formelor nonfinite

3.1. Poziția subiectului specificat al infinitivului

În majoritatea contextelor din textele analizate, subiectul infinitivului apare postverbal (30a-b). Se constată, rar și nu neapărat în scopul de a fi topicalizat, anumite construcții în care subiectul infinitivului se află într-o poziție preverbală (30c). Această realizare nu mai este posibilă în limba actuală, poziția subiectului fiind postverbală (Nedelcu 2013:121).

- (30) a. *A ne izbăvi **noi** de toată scârba, mâniia și nevoia, Domnului să ne rugăm.* CL, 12^v
 b. *De-a ne izbăvirea **noi** de toată scârba, mâniia și nevoia, Domnului să ne rugăm.* CL, 35^r
 c. *Iară giudecată de acel lucru și-ncă și a patriarhului lui Arsenie, **doi frați** a lua o nor și o cuscră anume sor tătăișe-mea giudecă că e neapărat.* Prav. 1581, 277^v

Am constatat că subiectul lexical al infinitivului apare postverbal când grupul infinitival ocupă poziția sintactică de complement al prepoziției (29a, b) și preverbal, când grupul infinitival ocupă poziția sintactică de obiect al unui verb (29c, f) sau de subiect (29e).

3.2 Poziția subiectului specificat al gerunziului

În mod curent, subiectul gerunziului apare în poziție postverbală în grupul gerunzial (31a-d), dar, rar, poate apărea și antepus (31e-f), ceea ce demonstrează că, în limba veche, subiectul gerunziului are o topică mai liberă decât în limba română actuală.

În limba actuală, când apare în poziție preverbală, subiectul este ridicat în propoziția principală, unde i se atribuie cazul acuzativ (Niculescu 2013: 139), dar în limba veche este posibil subiect în nominativ (31e).

- (31) a. *Să veți afla ceva greșit pre a ceriului Domnu, cum că el fie adevărătură că nu e cu voie noastră acea greșală, pentru aceaia cetind **toți** vare în ce mână va sosi blagosloviți.* PO, 10
 b. *Și șireagul împărțind **el**, slugile lui loviră pre ei noaptea.* PO, 49
 c. *Și întrând la el **Iosif** dzise Iacov lu Iosif.* PO, 170
 d. *Cum să să știe că, nefăcându **eu** coconi de trupul miu și nerămâindu **nime** de noi, nici frate, nici nime, fără numai nepotu-miu Anghel din Olănești, socotit-am dintru in[i]ma mea și am dat toată partea mea de moșie.* DÎ, X, 103
 e. *Nu era neci un om care să lucre pământul. Ce **o fntînă** sau **negură** den pământ stropind și udând toată fața pământului.* PO, 16

f. *Multă vreme trecând muri fata Șuveei*. PO, 132

Subiectul nominativ al gerunziului va fi întotdeauna focalizat (Niculescu 2013: 127) și poate apărea în situația în care grupul gerunzial ocupă pozițiile sintactice de adjunct extrapropozițional sau de obiect direct al verbelor de percepție (GO 2003:103).

4. Topica subiectului în construcții cu predicat dislocat (Scrambling)

4.1. Subiectul între formele verbale cu auxiliar

În româna veche, posibilitățile de dislocare sunt mult mai diversificate (Dragomirescu 2013: 225) și mai frecvente în comparație cu limba actuală, iar una dintre pozițiile sintactice care apar intercalate este subiectul.

În textele analizate am înregistrat 22 dislocări cu subiect interpus, dintre care 13 dislocări ale timpului viitor – numai viitor cu auxiliarul *a vrea* (32a-m), 5 pentru perfect compus (32n-r), una pentru prezent (32s – subiectul se află între cliticul reflexiv și verb), una a formei perifrastice de mai mult ca perfect (32t), una pentru condițional-optativ (32u). Interesant este că în multe dintre dislocările viitorului (32a-e) se înregistrează aceeași realizare pronominală a subiectului, și anume prin pronumele nehotărâte *neștine* și *cineva*:

- (32) a. *De va neștine botedza un pruncu și acesta cumătru îl va lua pre-nsu iarrăși și pre fata sa ginere, se se împarță*. Prav. 1581, 228^r
 b. *De va cineva lua o muiare a dzăcea cu nusă și apoi se va spurca și cu soacră-sa, iarră ea să margă ... se se tundză*. Prav. 1581, 228^r
 c. *Iarră de va neștine botedza vro fată și apoi o va lua de nevestă după feciorul său, se se împarță unii ca aceștia*. Prav. 1581, 218^r
 d. *De va neștine lua po muiare văduo și va avea aceea o fată cu alt bărbat, de-acii iaste acestuia fată ca și aceia muieri*. Prav. 1581, 223^r
 e. *De va neștine fi avându vro fată cu altă muiare mai de ainte și apoi va veni de va lua pre o sor a mea a-i fi muiare, deacii nu se poate în vru[n] chip eu a o lua*. Prav. 1581, 229^r
 f. *Deaci cându va fi unchiul mainte luoat nepoata și va vrea nepotul de se ia muiare pre mătușea*. Prav. 1581, 233^r
 g. *Iară de voi lăsa muiarea mea și-și va ea lua alt bărbat și va naște*. Prav. 1581, 229^v
 h. *De va veni birdeni, vor Nicorizi Nevrudul a ceri ceva ban, arita zapisuri, cice tote merturiseșt, ce-am dat iavu lui, ce dat ialii miia, anume tote se știi* (DÎ, CI, 193)
 i. *Meargeți la Iosif și ce va el dzice voao aceia faceți*. PO, 145
 j. *Când va Domnedzeu căuta pre voi, duceți-vă afară de-aicea oasele meale*. PO, 179
 k. *Să voi eu tinde afară mâna mea și voi bate Eghipetul*. PO, 188
 l. *Eu-s Domnul, grăiaște lu Faraon, craiului Eghipetului toate care voi eu ție grăi*. PO, 198
 m. *De se va omul sui în ceriu*. FD 1592-1604, 466^r

n. *Dereptu-i și vernicu domnul Domnezeu în cuvente-și, elu-i stătut ce-au el făgădui*. Texte, 339

o. *Așijdere și noi lăsăm și dăm după moartea lor cărțile acestor ocine ce-s mai sus zise la svânta mănăstire cum au ei lăsat cu al lor cuvânt*. DÎ, XXX, 125

p. *Ce ia aminte cum când au ei viiat așa leage lui Domnezeu n-au fost dat afară cum poți ceti*. PO, 8

q. *Nece adaugem neci să luom cum dzice la Torozacon, că e urât naintea lui altă fără numai ce au el tocmit*. PO, 9

r. *Prin ce ție au Domnedzeu toate aceastea arătat*. PO, 143

s. *Moșul și strănepotul a lua doao veare premari apărați simt, se nu se și aceștia aple cumnați*. Prav. 1581, 267^r

t. *Și deaca trecură 40 de zile deschise fereastra spre corabie, ce era el făcut și slobozi un corb a zbură*. PO, 33

u. *Iar de-ai hi domiata sârguit să fii până acmu venit, avem nădeajde pre Dumnedzeu să fi fost până acmu și la moșie*. (DÎ, XCIII, 184)

În exemplul *f*. întâlnim un viitor gerunzial, formă rară (numai șapte contexte au fost identificate în limba veche, toate în texte traduse). Acest tipar este deosebit de frecvent în PO. (Zamfir II: 212).

Posibilitățile variate de dislocare în româna veche sugerează faptul că aceste construcții cu auxiliar nu erau complet gramaticalizate (GO 2013:193).

Diacronic, se constată că ponderea dislocărilor și a invesiunilor a scăzut treptat din secolul al XVI-lea până în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, când dislocările sunt extrem de rare, aproape inexistente. Aceste fenomene se regăsesc în texte românești vechi originale și traduse, precum și în celelalte limbi romanice, ceea ce exclude ipoteza că apariția lor se datorează unor influențe străine (Dragomirescu 2013: 228).

4.2 Subiectul între componentele predicatului complex

Trebuie să menționăm că vom considera predicat complex predicatul al cărui morfem predicativ este preluat de un component exterior celui semantic, un operator verbal - modal, aspectual, copulativ și pasiv.

În limba veche, apar dislocate și componentele predicatului complex, între acestea intercalându-se uneori și subiectul. Astfel, subiectul apare între componentele predicatului complex în următoarele situații:

- între operatorul modal și infinitiv:

(33) *Că nu-și poate neștine lua nepot de-al doile văr*. Prav. 1581, 256^v
Ce nu o poate omu răbda. FD 1592-1604, 542^r

- între operatorul aspectual și infinitiv:

(34) *De acii începu Isus a mărturisi și a grăi*. CT. 6^r

- operator pasiv și participiu:

(35) *Deaci cându va fi unchiul mainte luoat nepoata*. Prav. 1581, 233^r

- între operator copulativ și numele predicativ:

- (36) *Fu omul suflet viu.* PO, 16
Vor fi amândoi un trup. PO, 18
 - între „va” modal și conjunctiv:
- (37) *Când va omul să facă vrun lucru.* FD 1592-1604, 520^v
Că el nu dormi, ce ne preveghie și însuși va el pre noi să pădzească.
 Texte, 341

5. Concluzii

Constatăm că textele din secolul al XVI-lea, atât cele originale, cât și cele traduse, se caracterizează printr-o mare libertate de topică.

Din punct de vedere statistic, atât în propozițiile principale, cu 81%, cât și în cele subordonate, cu 67%, subiectul este mai frecvent antepus, procentul fiind mai mare pentru principale.

În principală, se preferă antepunerea în construcții cu subiect exprimat prin pronume personal, în cele cu subiect articulat, când propoziția începe cu conjuncția arhaică *e*. Se preferă postpunerea subiectului în enunțurile construite cu verbe *dicendi*, în construcții cu verbe impersonale și atunci când subiectul este non-agent, rematic. De asemenea, în construcțiile cu formele verbale inversate, atât cele cu auxiliar postpus, cât și cele cu clitic reflexiv postpus, se preferă postpunerea subiectului fără a se impune o topică fixă a subiectului.

În subordonata relativă subiect, subiectul se află obligatoriu în poziție preverbală, iar în relativele non-subiect se preferă postpunerea.

În subordonata necircumstanțială, poziția subiectului depinde de inventarul de complementizatori folosit:

- *că* admite atât antepunerea, cât și postpunerea subiectului, în funcție de verbul care îl selectează;
- *să* nu admite antepunerea subiectului;
- *de* admite un subiect lexical care apare postpus.

În limba română veche, topică subiectelor formelor nonfinite este mai liberă decât în limba română actuală. Am înregistrat construcții cu subiect al infinitivului antepus, construcții care nu mai apar în limba actuală.

O altă caracteristică a limbii vechi este subiectul interpus între formelor verbale cu auxiliar sau între componentele predicatului complex.

În concluzie, putem să afirmăm că, în corpusul analizat din secolul al XVI-lea, topică subiectului se prezintă mult mai variată și mai liberă decât cea din limba actuală, cu multe preferințe pentru antepunere sau postpunere și cu mai puține restricții.

SURSE

CC² = Diaconul Coresi, *Carte cu învățătură* (1581), ed. de Sextil Pușcariu, Al. Procopovici, vol. I, Textul, București, Atelierele Grafice Socec & Co., 1914, p. 1-60.

- CL = *Liturgierul lui Coresi*, [1570], Text stabilit, studiu introductiv și indice de Al. Mareș, București, Editura Academiei, 1969.
- CT = Coresi, *Tetraevanghelul, Brașov*, 1560-1561, ediție alcătuită de Florica Dimitrescu, București, 1963.
- DÎ = *Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea*, Text stabilit și indice de Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniță, Alexandru Mareș și Alexandra Roman-Moraru, Introducere de Alexandru Mareș, București, Editura Academiei, 1979.
- FD = *Floarea darurilor (1592-1604)*, ed. Alexandra Roman Moraru, București, Minerva, 1996 (Cele mai vechi cărți populare, I), p. 460-620.
- Prav. 1581 = *Pravila ritorului Lucaci 1581*, I. Rizescu, București, Editura Academiei RSR, 1971.
- PO = *Palia de la Orăștie (1581-1582)*, Ediție îngrijită de Viorica Pamfil, București, Editura Academiei Române, 1968, p. 1-50, p. 130-200.
- TEXTE = *Texte românești din secolul al XVI-lea*, I. *Catehismul lui Coresi*, II. *Pravila lui Coresi*, III. *Fragmentul Teodorescu*, IV. *Glosele Bogdan*, V. *Prefețe și epiloguri*, Ediții critice de Emanuela Buză, Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Ion Gheție, Alexandra Roman Moraru, Florentina Zgraon, coordonator Ion Gheție, București, Editura Academiei, 1982.

BIBLIOGRAFIE

- Avram, M., 1986, *Gramatica pentru toți*, București, Editura Academiei Române.
- Avram, M. (coord.), 2007, *Sintaxa limbii române în secolele al XVI-lea – al XVIII-lea*, București, Editura Academiei Române.
- Carabulea, Elena, 1965, *Repetarea și reluarea subiectului în limba română din sec. al XVI-lea - al XVIII-lea*, în Omagiu Rosetti, Editura Academiei Române, p. 103-109.
- Cornilescu, Alexandra, 1997, „The double subject construction. Notes on the syntax of the subject”, *Revue Roumaine de Linguistique*, nr. 3-4, p. 33-68.
- Dragomirescu, Adina, 2013, „O schimbare parametrică de la româna veche la româna modernă în sintaxa formelor verbale compuse cu auxiliar”, *Limba română*, LXII, nr. 2, p. 225-239.
- Frâncu, Constantin, 2009, *Gramatica limbii române vechi (1521-1780)*, Iași, Casa Editorială Demiurg.
- Gheorghe, Mihaela, 2004, *Propoziția relativă*, Pitești, Editura Paralela 45.
- Guțu Romalo, V. (coord.), 2005/2008, *Gramatica limbii române (GALR)*, București, Editura Academiei Române (ediția I: 2005; tirajul nou, revizuit: 2008).
- Nedelcu, Isabela Mihaela, 2013, *Particularități sintactice ale limbii române în context romanic. Infinitivul*, București, Editura Muzeului Național al Literaturii Române.
- Niculescu, Dana, 2013, *Particularități sintactice ale limbii române în context romanic. Gerunziu*, București, Editura Muzeului Național al Literaturii Române.

- Pană Dindelegan, Gabriela, 2003, *Elemente de gramatică. Dificultăți, controverse, noi interpretări*, București, Editura Humanitas.
- Pană Dindelegan, Gabriela (coord.), 2013, *The Grammar of Romanian (GO)*, Oxford University Press.
- Rădulescu, Maria, 1969, „Observații asupra topicii subiectului și a predicatului în limba română din secolul al XVI-lea”, *Studii și cercetări lingvistice*, XX , nr. 1, p. 45.
- Rădulescu, Marina, 2003, „Despre sintagmele (cu valoare de subiect) legate prin și cu”, în Gabriela Pană Dindelegan (coord.), *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*, II, Editura Universității din București, p. 183-188.
- Sava, Cristinel, 2012, „Conjucția compusă” CA (...) SĂ”, în Rodica Zafiu (coord.), *Perspective actuale în studiul limbii române. Actele Colocviului Catedrei de limba română (22-23 noiembrie 2011)*, București, Editura Universității din București, p. 219-229
- Sava, Cristinel, 2012, *Complementizatorii în limba română veche*, teză de doctorat.
- Todi, Aida, 2001, *Elemente de sintaxă românească veche*, Pitești/București/Brașov, Editura Paralela 45.
- Zamfir, Dana, 2005, *Morfologia verbului în dacoromâna veche. Secolele al XVI-lea – al XVII-lea*, București, Editura Academiei Române.

Ramona Cătălina CORBEANU
Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, București